

94(497.1)"1941"  
323:342.395.3(497.1)"1941"  
355.48(497.1)"1941"  
COBISS.SR-ID 83804169

Језик рада: Српски  
Примљен: 09. 08. 2022.  
Прихваћен: 15. 09. 2022.  
Тип рада: Оригинални научни рад

**Др Милан Терзић**, научни саветник  
Архив Југославије  
Београд, Република Србија  
E-mail: mvterzic@yahoo.com

## **ЈУГОСЛОВЕНСКА КРАЉЕВСКА ВЛАДА И ДОГАЂАЈИ У ЈУГОСЛАВИЈИ У ЈЕСЕН 1941: „ПОГЛЕД ИЗ ИЗБЕГЛИШТВА”**

*АПСТРАКТ: Југословенска краљевска влада је након избеглиштва, априла 1941, настојала да спозна стварност у окупираној земљи. На основу пристизалих вести покушавала је да утиче на догађаје у Југославији. У јесен 1941. године одредила се према дешавањима у земљи и подржала покрет Драже Михаиловића.*

*Рад је писан на основу извора и литературе.*

**КЉУЧНЕ РЕЧИ:** Југословенска краљевска влада, избеглиштво, рат, окупација, устанак, информације

**В**лада Краљевине Југославије је, након пораза у Априлском рату 1941. године, избегла из земље. Сличну судбину делиле су владе Чехословачке, Грчке, Белгије, Луксембурга, Норвешке, Пољске, Холандије, као и такозване „Слободне Француске”, која није имала привилегије као избегличке владе. Оне су биле под британским покровитељством и код савезника репрезентовале окупиране државе. Боравак на туђој територији, у ратним условима – без војске, смањивао им је кредибилитет. Иако је брзи француски пораз деловао снагом шока, наду је, у тешким ратним условима, пружао ослонац на велике савезнике (Велика Британија, СССР, САД и други). Југословенска влада је, пружањем отпора нападу Немачке и њених савезника, била носилац идеје отпора и антифашизма, што јој је омогућило боравак у британској престоници Лондону.

Белике силе, пре свих Велика Британија и СССР, на простору Балкана сучељавале су своје билатералне односе, што се преламало и на учеснике и догађаје у Југославији. Чињеница је да су током рата подржавале очување југословенског државног концепта.

У ратним околностима вести о стању у Југославији биле су противуречне и конфузне. Ситуацију је отежавала и чињеница што се влада селила (Египат – Каиро, Блиски исток – манастир Тантура, Лондон, а неколико министара отишло је у САД). Настојећи да успостави везу са догађајима у земљи влада је желела да сакупи информације о дешавањима под окупацијом. Један од начина био је стална радио-веза уз опасност да непријатељ открије радио-станицу или шифру везе. На опрезност су указивали дипломатски извештаји југословенских представника током 1941. године.<sup>1</sup> Тако се кренуло у тежак и неизvestан посао – успостављање веза ради сакупљања информација.

О тешком стању у избеглиштву расправљало се на седницама југословенске владе. Тако је Милан Грол је на седници, 28. априла 1941, изјавио: *„Морамо да водимо и војничку акцију, али с ким? Ми нисмо у положају да чекамо само победу Британије, јер ако не буде нашег улога, биће зло. Извуцимо поуку, јер народ ће нам признати само оно што учинимо“* (подвукао М. Т.). Председник владе генерал Симовић није делио то мишљење, указујући да је ситуација приликом избеглиштва српске владе током 1915/1916. била тежа голгота

---

<sup>1</sup> Посланик Авакумовић је, 3. маја 1941, известио из Букурешта о писању италијанске штампе о пронађеној шифри и архивама у Београду; Архив Југославије (даље: АЈ), Емигрантска влада (даље: ЕВ), 103-27-178, Пов. Бр. 794. Исто је поновио конзул Хаџи Ђорђевић, 4. маја 1941, извештавајући из Цариграда да су Немци у Београду, према вестима италијанске штампе, запленили речник шифара и документа Министарства иностраних послова, Главног генералштаба и осталих министарстава, због чега је тражио обезбеђивање шифрованих порука. Међутим, у забелешци на документу, писаној руком, генерал Душан Симовић саопштава: „Односно шифра Мин.Ин.Пол. није истина, пошто све однето из Министарства, а потом понето уништено у путу“; АЈ, 103-83-320, Пов. Бр. 802. Јован Ђонових је, 2. септембра 1941, и из Цариграда указује на опрезност у комуникацији: „Јавио шифром и тајном станицом зато што ове станице могу општити само шифром, и зато што је овај начин врло сигуран“. Министар Нинчић га је у одговору из Лондона, 4. септембра 1941, упозорио да не сме слати телеграме тим путем; АЈ, 103-83-320, Пов. Бр. 802. Упозорења Министарству иностраних послова о заштити комуникације шифрованих порука упутио је из Вашингтона и секретар посланства Спасоје Јефремовић, 10. септембра 1941. године. У извештају о раду Одсека за шифру у Јарусалиму, током кратког боравка југословенске владе, указао је да су са таблицама „Петар“ и „Солун“, изнетим из земље, дешифровани телеграми који су стизали, а да су „остали речници спаљени“. Истакао је да је конзуларни речник сигурнији од дипломатског, ако је, како каже, „систем шифровања проваљен“; АЈ, 103- 181-637, строго поверљиво.

и да се преживело и опстало.<sup>2</sup> На седници владе, која је одржана 29. априла 1941, настојано је да се предузму конкретни потези. Потпредседник Слободан Јовановић је реферисао о раду Одбора за пропаганду који је сакупљао вести о стању у земљи.<sup>3</sup> Како би се било у што бољој вези са догађајима у Југославији, Сава Косановић је, на седници 5. маја 1941, ставио приговоре на организацију Обавештајне службе и на слушање радија, јер је „незгодно да влада буде обавештена само случајно” (подвукао М. Т.).<sup>4</sup> Седница владе, која је одржана 6. маја 1941. донела је практичнију расправу на којој је Слободан Јовановић известио о разговору са Одбором за пропаганду и предложио да министар Нинчић разговара са савезничким Високим комесаром око помоћи за сакупљање вести о стању у земљи. Срђан Будисављевић је упозорио да није прикладна паралела са стањем у Првом светском рату, јер је ситуација тада била другачија: „Национално свјестан елеменат био је. Онда је била епопеја српске војске. Од онда је прошло скоро 30 година”.<sup>5</sup> Душан Симовић је, на седници 12. маја 1941, говорио о бројчаном стању избегле војске, што је Божан Марковић прокоментарисао речима да „војске нема” (подвукао М. Т.), а затим се расправљало о регрутовању људства (добровољца и избеглица).<sup>6</sup> Управо се недостатак војног потенцијала настојао надоместити сакупљањем добровољаца и адекватним коришћењем избеглог војног контингента, што није донело велике резултате.<sup>7</sup>

Прве информације указују на постајање покрета отпора под вођством југословенских официра осталих у Југославији и њихове тежње за повезивањем са савезницима ради пружања отпора окупа-

---

<sup>2</sup> Bogdan Krizman, *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1941-1943, dokumenti*, (Zagreb-Beograd:Globus i Arhiv Jugoslavije 1981),106-110, док. бр. 10. У даљем тексту: В. Krizman, *Jugoslovenske...*, n. d. Видети: Milan Grol, *Londonski dnevnik: 1941-1945* (Beograd: Filip Višnjić,1990). У даљем тексту: М. Grol, n. d.

<sup>3</sup> „1) Прикупљање података о положају у земљи; 2) Персонал какав стоји на располагању за тај рад. Дошли смо до тога да се одреди одбор од три члана, који ће бити у Јерусалиму за организацију радио пропаганде у Јерусалиму”, на што је реаговао и потпредседник др Јурај Крњевић, рекавши да у одбор треба да уђе и један представник ХСС, предложући др Рудолфа Бићанића. На основу белешке на овом документу види се да је истог дана одржана седница Одбора за пропаганду: „Том приликом је помоћник Министра спољних послова М. Смиљанић реферисао да је обавестио циркуларним писмом посл. Анкара, Москва, Вашингтон, Берн (Ватикан) да прикупљају податке о стању у земљи а да се за исту сврху употреби и Црвени Крст”; В. Krizman, *Jugoslovenske...*, n. d, 111-114, док. бр. 12.

<sup>4</sup> Исто, 118-120, док. бр. 16. О Косановићу видети: Sava Kosanović, *Jugoslavija bila je osuđena na smrt. Smisao Moskovskog sporazuma* ( Zagreb: Globus, 1984).

<sup>5</sup> Исто, n. d, 120-122, док. бр. 17.

<sup>6</sup> В. Krizman, *Jugoslovenske...*,n. d, 131-133, док. бр. 22.

<sup>7</sup> Veselin Đuretić, *Vlada na bespuću* (Beograd: Narodna knjiga, 1983), 38-56. У даљем тексту: V. Đuretić, *Vlada...*, n. d.

цији. Чињенице говоре да нема података о постојању југословенског плана да се организује отпор после евентуалног пораза и са улогом Михаиловића, као и да пред рат није фигурирао ни у британским плановима у евентуалном покрету отпора.<sup>8</sup>

На даља дешавања у Југославији битно утичу злочини над српским становништвом и немачки напад на СССР. Злочини над српским становништвом на простору новостворене Независне Државе Хрватске<sup>9</sup> спонтано су изазвали организовање ради егзистенцијалне заштите од усташких покоља (Сански мост, Херцеговина, итд), независно од отпора који је био у почетној фази организовања. Избеглице и вести које су се сливале у Србију утицале су на Михаиловића да се окрене идеји одбране српског народа и радикализује свој однос према виновницима српског страдања, са превагом националне идеологије. Преиспитиван је и дотадашњи државни концепт на којем ће се преламати Михаиловићева каснија судбина у оквиру савезничког сагледавања ратне стварности и југословенске будућности. На другој страни, напад на Совјетски Савез је за комунистички покрет био позив да се устане у одбрану прве земље социјализма, што је довело до идеолошке радикализације партизанског покрета и покретања устаничке акције са нереалним надањима брзог доласка Црвене армије са Истока. Једно је сигурно, почетне акције отпора биле су независне и локалне и изазване различитим околностима.

На саслушању, након хапшења, Михаиловић је, априла 1946, рекао да је крајем септембра 1941. имао успостављену радио-везу.<sup>10</sup> са

---

<sup>8</sup> Jovan Marjanović, *Dražža Mihailović između Britanaca i Nemaca* (Beograd: Narodna knjiga, 1979), 77. У даљем тексту: J. Marjanović, *Dražža*., n. d. Исто: Бранко Петрановић, *Стратегија Драже Михаиловића 1941-1945* (Београд: Центар за савремену историју југоисточне Европе, 2001), 73. У даљем тексту: Б. Петрановић, *Стратегија*..., n. d.

<sup>9</sup> Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše* (Zagreb: Globus, 1978). Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Musolinija* (Zagreb: Globus, 1980). Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna država Hrvatska 1941-1945* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1978). Slobodan Milošević, *Izbeglice i preseljeni na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941-1945* (Beograd: Narodna knjiga i Institut za savremenu istoriju, 1985). Fikreta Jelić-Butić, *Četnici u Hrvatskoj 1941-1945* (Zagreb: Globus, 1986). Dušan Lukač, *Treći Rajh i zemlje jugoistočne Evrope, treći deo 1941-1945* (Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1987). Vasa Kazimirović, *NDH u svetlu nemačkih dokumenata i dnevnika Gleza fon Horstenau 1941-1944* (Beograd: Nova knjiga/Narodna knjiga 1987). Nikola Popović, *Ideologija fašizma u jeziku ustaške propagande* (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1988).

<sup>10</sup> „Мислим да сам прву радио станицу имао отворену 26. септембра 1941. године. Ова прва радио-станица конструисана је на Равној Гори, иницијативом поручника Симе Узелца, некадашњег официра пука за везу који ми је довео на Равну Гору аматера Александра Сашу Т(е)одоровића, студента из Земуна. Саша Т(е)одоровић је у року од 15 дана успео да од разних делова радио апарата, састави радио станицу са којом сам могао да саобраћам”, испричао је Михаиловић, говорећи у наставку саслушања и о инжињеру Томашевићу који му је саставио радио-станицу

Указао је на случајно успостављену везу и општење шифром након доласка Хадсонове (*Hudson Duale Bill*) мисије.<sup>11</sup> Податке о овој вези срећемо и у сећањима Јакше Ђелевића.<sup>12</sup> Вести објављене на Радио

---

за унутрашњу везу; *Дража Михаиловић Рат и Мир Бенерала: изабрани ратни списи*, приредили Милан Весовић, Коста Николић, Бојан Б. Димитријевић, (Београд: Српска реч, 1998), књ. 2; Записник саслушања Драже Михаиловића 9. априла 1946, 380-381. У даљем тексту: *Дража Михаиловић Рат и Мир...*, н. д.

<sup>11</sup> „Са првом радио станицом о којој сам говорио, Дејан Узелац, морнарски наредник, радио телеграфиста, који је сам дошао на Равну Гору и ступио код мене под моју команду, слушајући једну британску станицу која је радила са бродовима, како је он говорио 'разводила бродове', успео је да се јави тој станици. Он је знао морнарске знаке и сећао се по коду 'имена' једног свог брода на коме је он некада служио. Британска станица је чула и одговорила му. Он је казао да је југословенски брод. У разговору на енглеском предата је депеша за ту станицу, којој је објашњено да нисмо брод већ југословенска војска у шуми. Енглески је знао Саша Т(е)доровић. Енглеска станица је тражила да се после легитимишемо и да одговоримо на нека питања, у 'противном' сваки наш труд са даљом везом биће 'узалудан'. Потпуковник Драгослав Павловић је тада енглеску станицу упутио на мајора Живана Кнежевића, који је био у Лондону, дајући му неки знак, неко име једне Францускиње, мислим Маргарит, са којом је Кнежевић имао познанство у Паризу, када је са Павловићем био на ратној школи. Енглези су то проверили и видели да смо ми Југословени. Павловић се јавио са 'кум'. Са своје стране ми смо такође тражили да се они легитимишу из Радио-Лондона емисијом и да Кнежевић да неки знак Павловићу како би моли знати да је то заиста енглеска станица. Ову идеју сам ја дао. Заиста се из Лондона јавила у неколико махова 'Кум-58', што је значило 58. класу ратне школе у Паризу на којој су заједно били Павловић и Кнежевић". У наставку Михаиловић истиче развој ситуације након доласка Хадсона: „Хадсон је донео један енглески роман, од прилике око 250 страница, тискан по две колоне на свакој страници (као ступци у новинама) таква иста књига остала је код Британаца. Кад је дошао на Равну Гору 'Марко' (Хадсон – примедба М.Т.) је књигу расекао на пола, па је око 120 страна дао мени, а 120 страна остало је њему. Сем тога он је донео и кључ, један четвороцифрени број, ред не могу да се сетим. Тако ми смо могли слободно комуницирати са енглеском службом без бојазни да будемо откривени. Систем је био сигуран". На крају је Михаиловић закључио да је та веза током рата ишла „увек“ преко енглеске обавештајне службе; *Дража Михаиловић Рат и Мир...*, н. д, књ. 2; Записник саслушања Драже Михаиловића 9. априла 1946, 380-381.

<sup>12</sup> „Током септембра увелико се радило на хватању везе путем радија са Владом. Михаиловић је био, пре тога, упутио један меморандум Влади преко Турске; али без успеха. Наша аматерска радио-станица (Саша Тодоровић, Јоже Певец и ...) слали су међународном шифром на све стране ову поруку: „Живану Кнежевићу, потпуковнику, Лондон. Јави се лично преко Радио-Лондона. Слушам те сваког дана. Хитно је. Твој кум Драго, 50. класа". На ту мисао дошао је потпуковник Драгослав Павловић, а Михаиловић се сагласио. Једна друга порука гласила је: „Ја сам на месту које се зове по имену пука твоје пете чете и моје четврте чете. Твој кум Драго, 50. класа из Париза. Средином септембра, један француски брод у околини Малте одговорио је на наш позив и обећао да ће пренети даље. Један од најсрећнијих дана Равне Горе био је 25. септембар. Тог дана се са Радио-Лондона чуло: За кума 50. Примили смо Ваша саопштења и вршимо аранжмане. Свима Вама желимо најбоље. Потом нам је саопштено и који се дан и час, и на којој таласној дужини, наша станица има да јави. Било је неопходно да се низом питања и одговора личне природе поуздано утврди идентитет обеју страна... Испит је био положен, си-

Лондону, 25. септембра 1941, имале су потврду везе и поновљене су у више наврата.<sup>13</sup>

У елаборату британских обавештајних органа о четничкој делатности, од априла 1941. до јула 1944, налазимо податке да је Михаиловић августа 1941. „успео да успостави радио-везу са Британцима”.<sup>14</sup>

Југословенски *ed memoar* Британцима, 11. октобра 1941, у чијем прилогу су и телеграми Михаиловића упућени југословенској влади, указује на план отпора у земљи.<sup>15</sup> Доласком мешовите британско-југословенске мисије (капетан Хадсон, официри Захарије Остојић и Мирко Лалатовић и подофицир Вељко Драгићевић), која се 20. септембра 1941. искрцала у Перазића долу код Петровца на мору и која је са собом донела две радио-станице, питање радио-везе југословенске владе и официра у земљи добило је нове елементе.<sup>16</sup> Радио-канал везе генерала Михаиловића, који је био под британском контролом, имао је шифровани назив „*Vila Resta*”.

гурна веза успостављена. Телеграми су се слали доста примитивном шифром. Уговорено је време. Пошто је наша станица била слаба, Малта ће бити међу-станица између нас и Каира”, додајући да је после ове везе са Лондоном стигла помоћ 9. новембра 1941. и да је, након немачке офанзиве, почетком децембра станица престала са радом: „Био је пети децембар. Сва важнија документа смо закопали. Спремало се да се понесе само најпотребније. Радио-станица је демонтирана”; Јакша Ђелевић, *Из првих дана, Књига о Дражи*, свеска прва 1941-1943, уредио Радоје Кнежевић, (Виндзор: Српска народна одбрана, 1956), 182-188. Разлика је што се овде говори о 50. класи школе у Паризу, а Михаиловић помиње 58. класу.

<sup>13</sup> „...За кума. Примили смо ваша саопштења и вршимо аранжман. Свима вама желимо најбоље. Јављајте нам се у...”, Miroљub Jevtović, *Šta kaže radio-London* (Београд: А-Ѕ Дело, 1989), 160. У даљем тексту: М. Јевтović, n. d.

<sup>14</sup> Војни архив, Четничка архива (Ча), к. 240, пер. бр. 4/1.

<sup>15</sup> О југословенском *ed memoaru* видети: Јован Марјановић, *Ustanak i NOP u Srbiji 1941.* (Београд: Institut društvenin nauka, 1963), 28. У даљем тексту: Ј. Марјановић, *Ustanak...*, n. d. Ј. Марјановић, *Draž...*, n. d, 109-110; В. Krizman, *Jugoslovenske...* n. d, 28; В. Đuretić, *Saveznici...*, n. d, књ. 1, 93-94.

<sup>16</sup> Đoko Slijepčević, *Jugoslavija uoči i za vreme Drugog svetskog rata* (Minhen: ISKRA, 1978), 465-470. У даљем тексту: Ђ. Slijepčević, *Jugoslavija*, n. d. Ј. Марјановић, *Draž...*, n. d, 95-104, 102-103, 115-118, 169-173 и 186-192; Јоко Томашевић, *Četnici u Drugom svetskom ratu 1941-1945* (Zagreb: SNL, 1979), 136-145. У даљем тексту: Ј. Томашевић, *Četnici...*, n. d. Станиша Р. Влаховић, *Zbornik dokumenata iz Britanske arhive. Anglo-jugoslovenski odnosi 1941-1947* (Birmingham: ISKRA, 1985), 53-55. У даљем тексту: С. Р. Влаховић, n. d.; Веселин Ђурећ, *Saveznici i jugoslovenska ratna drama 1941-1945*, књ. 1 (Београд: SANU, 1985), 99. У даљем тексту: В. Ђурећ, *Saveznici...*, n. d. Милован Ђилас, *Revolucionarni rat* (Београд: Književne novine, 1990), 95-99; М. Ђилас, n. d, 35; Бранко Петрановић, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945* (Београд: Vojnoizdavački i novinski centar, 1992), 272. У даљем тексту: В. Петрановић, *Srbija...*, n. d. Коста Николић, *Историја равнорског покрета 1941-1945*, књ. 3, (Београд: Завод за уџбенике, 2000), 20-27. У даљем тексту: К. Николић, *Историја...*, n. d. Бранко Петрановић, *Стратегија...*, n. d, 98-99 и 195-196.

Британци су о доласку мешовите југословенско-британске мисије, у којој је био Хадсон, извештавали југословенску владу. На то указују подаци из Војног кабинета председника југословенске краљевске владе. Под датумом 19/20. септембар 1941, евидентирано је: „Официри стигли, добро су”; 4. октобра: „Персон саопштио Министру Двора о искрцавању наших људи у Петровцу”; 17. октобра: „Два члана екипе отишла да ухвате везу са Дражом (мисли се на Зарију Остојића и Мирка Лалатовића – примедба М. Т.)”.<sup>17</sup>

Доласком Хадсона Михаиловићу је појачано самопоуздање и престиж, али није требало дуго чекати на њихове неспоразуме.<sup>18</sup> Односи су се погоршали због расправа око „радијских шифри”, јер је Хадсон Михаиловићу предао део шифара према инструкцијама из Каира, „али је одбио да преда шифре које је сам користио”.<sup>19</sup> Михаиловић је био незадовољан Хадсоном због тога што је имао низак чин (капетан), што је прво отишао код партизана и што доласком на Равну Гору није донео радио-станицу. Разишао се са осталима, одбијено је његово присуство при разговорима Тито-Михаиловић и није подносио његове колонијалне манире који значе потчињавање.<sup>20</sup> Разлог Хадсоновог доласка био је сондирање стања у окупираној Југославији: „Задатак је био да открије шта се дешава у Југославији и да координира све снаге отпора које тамо сретне”. Међутим, стање на терену је било такво да је „било лакше рећи него учинити”.<sup>21</sup> Након доласка ове мисије избили су сукоби четника и партизана, па је Хадсон „упао у вртлог идеолошких сукоба”.<sup>22</sup> Успостављање радио-везе и подршка југословенске владе и Британаца Дражи Михаиловићу, интернационализовали су југословенско питање које је тиме отворено још 1941. године, и током 1942. добило ширу међународну димензију.<sup>23</sup> Мисија Хадсон–Остојић–Лалатовић–Драгићевић пренела је поруку војног министра генерала Илића<sup>24</sup> која је

<sup>17</sup> Војни архив, ЕВ, к. 173, ф. 8, рег. бр. 1. Пред. Владе, В. К. од 15. децембра 1941. Живан Кнежевић је 15. јануара примио дужност шефа Војног кабинета од бригадног генерала Велимира Раносовића (15. јануар 1942. уписан је као датум примопредаје). Ово је списак, како пише, досијеа „Дража”, бр. 14, 15 и 32.

<sup>18</sup> Ј. Tomašević, *Četnici...*, n.d, 143-145; Исто: В. Petranović, *Srbija...*, n.d. 272.

<sup>19</sup> Хедер Вилијамс, *Падобранци, патриоти и партизани: Управа за специјалне операције у Југославији 1941-1945* (Београд: Нолит, 2009), 90. У даљем тексту: Х.Вилијамс, *Падобранци...*, н.д.

<sup>20</sup> Б. Петрановић, *Стратегија...*, н.д, 191.

<sup>21</sup> Х.Вилијамс, *Падобранци...*, н. д., 77-79.

<sup>22</sup> V. Đuretić, *Saveznici...*, n.d, књ. 1., 99.

<sup>23</sup> В. Petranović, *Srbija...*, n.d, 272-275.

<sup>24</sup> Богољуб С. Илић, *Мемоари армијског генерала 1898-1942*, приредио Миле С. Бјелајац, (Београд: Српска књижевна задруга, 1995), 235. У даљем тексту: Богољуб С. Илић, *Мемоари...*, н. д. Богољуб Илић, 1881. Пожаревац – Београд 1956. Министар

била знак охрабрења и подршке, с позивом „С вером у Бога за Краља и Отаџбину“, али је упућена како пуковнику Михаиловићу, тако и генералу Љуби Новаковићу.<sup>25</sup>

Вести из Југославије указивале су на покрет отпора окупацији, што се види и из записника седнице Министарског савета југословенске владе у Лондону, 9. октобра 1941, на којој је био присутан и југословенски краљ и сви министри, сем Михе Крека: „Председништво Министарског савета извештава о четничкој акцији у Србији, која је у последње време узела велике размере и имала знатног успеха. Предлаже да се британска влада замоли, да четницима учини помоћ у оружју, одећи и храни. Овај предлог се усваја”.<sup>26</sup> Вест да се у Југославији води локални рат објављена је 29. септембра 1941. на Радио Лондону, уз појединости да, према информацијама из Београда, учествује цео српски народ и да командује Лебедев, бивши саветник совјетског посланства.<sup>27</sup> Симовић је, како је 18. и 27. октобра 1941. евидентирано у Војном кабинету председника југословенске краљевске владе, сугерисао Дражи Михаиловићу да сачека са акцијама против окупатора и борбеним активностима током зиме.<sup>28</sup>

Првим порукама с почетка октобра 1941, послатим радио-везом „*Vila Resta*“, југословенска влада је обавештена да у земљи постоји војска чији је командант Дража Михаиловић, да су ослобођени делови територије и тражена је помоћ. Ове прве телеграме потписао је потпуковник Павловић.<sup>29</sup> У историографији је постављано питање зашто се прво легитимисао потпуковник Павловић, а не тада пуковник Михаиловић.<sup>30</sup> Касније је телеграме потписивао Дража Михаиловић. Радио-веза је функционисала у периоду од почетка октобра до 2.

---

војни у влади од 27. марта 1941. У „каирској афери“ пензионисан 1942. У земљу се вратио 1953. М. Bjelajac, *Generali...*, n. d, 160-161.

<sup>25</sup> Богољуб С. Илић, *Мемоари...*, н.д. Љубо Новаковић, 1883. Даниловград – Катунска нахија (Црна Гора) 1943. Генерал војске Краљевине Југославије. У Априлском рату 1941. командовао Комским одредом који је продро на албанску територију правцем Гусиње – долина Шаље. Избегавши заробљавање придружио се Дражи Михаиловићу на Равној гори. Након разлаза са Михаиловићем отишао је у Херцеговину, а затим у Црну Гору, настојећи да формира покрет. Mile Bjelajac, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918-1941* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2004). У даљем тексту: М. Bjelajac, *Generali...*, n. d, 231.

<sup>26</sup> В. Krizman, *Jugoslovenske...*, n. d, 214, док. бр. 84.

<sup>27</sup> М. Jevtović, n. d, 163.

<sup>28</sup> Војни архив, ЕВ, к. 173, ф. 8, рег. бр. 1. Пред. Владе, В.К. од 15. децембра 1941. Живан Кнежевић је 15. јануара примио дужност шефа Војног кабинета од бригадног генерала Велимира Раносовића. Ово је списак, како пише, досијеа „Дража“, бр. 35 и 45.

<sup>29</sup> Војни архив, ЕВ, к. 162, рег. бр. 6/1; Исто: В. Krizman, *Jugoslovenske...*, n. d, док. бр. 87, 218.

<sup>30</sup> Ј. Marjanović, *Draž...*, n. d, 94.

децембра 1941. године, када је дошло до прекида. Овом везом прослеђено је 54 телеграма. У историографији су најчешће коришћени они у којима се тражила помоћ и говорило о комунистима,<sup>31</sup> док су се други односили на различите опште податке (одликовања, унапређења, честитке, метеоролошке и обавештајне податке итд).

У периоду септембар–октобар 1941. вођени су партизанско-четнички преговори који нису дали резултат и завршили се међусобним сукобом почетком новембра 1941. године. Након тога, Дража Михаиловић је преговарао са Немцима у Дивцима код Ваљева, 11. новембра 1941. године. Унутрашњи сукоб у Југославији био је евидентан, а информације о томе све су чешће пристизале. Симовић је, 19. октобра 1941, телеграфисао Михаиловићу, тражећи „да се споразуме са партизанима”.<sup>32</sup> Михаиловићев одговор, 22. новембра 1941, парафразирани је у белешци Војног кабинета председника југословенске владе: „Све сам учинио и успио да обуставим борбу са партизанима коју су они започели. Истрошио сам сву муницију хитно потребно послати оружје; *има доста својих официра код Недића и жандармерија је уз Дражу. Сви ће у одређеном тренутку прићи Дражи* (подвукао М. Т.)”.<sup>33</sup> Дакле, Дража Михаиловић извештава владу да, након повлачења из западне Србије, „има доста својих официра код Недића”. Тиме се отвара и сложено питање Михаиловићевог од-

<sup>31</sup> Dušan Plenča, *Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku Drugog svetskog rata* (Београд: Институт друштвених наука, 1962), 80-85. У даљем тексту: D. Plenča, *Međunarodni...*, n.d. J. Marjanović, *Ustanak...*, n.d, 304-307, 355-362; F.V. Dikin, *Bojovna planina* (Београд: Nolit, 1973). У даљем тексту: F.V. Dikin, n. d. J. Marjanović, *Draž...*, n.d, 109-114 и 173-174; *Zbornik dokumenata i podataka o NOB-u*, том XIV, књ.1, (Београд: Војноисторијски институт, 1981), 342-360. У даљем тексту: *Zbornik NOR*, n.d. B. Krizman, *Jugoslovenske...*, n. d, 28-30; V. Đuretić, *Saveznici...*, n.d, књ. 1, 93-97; Коста Николић, *Историја...*, н. д, књ. 3, 23-27.

<sup>32</sup> Војни архив, ЕВ, к. 173, ф. 8, рег. бр. 1. Пред. Владе, В. К. од 15. децембра 1941. Живан Кнежевић је 15. јануара примио дужност шефа Војног кабинета од бриг. генерала Велимира Раносовића. Ово је списак, како пише, досијеа „Дража”, бр. 64.

<sup>33</sup> Војни архив, ЕВ, к. 173, ф. 8, рег. бр. 1. Пред. Владе, В. К. од 15. децембра 1941. Живан Кнежевић је 15. јануара примио дужност шефа Војног кабинета од бриг. генерала Велимира Раносовића (уписан је 15. јануар 1942. као датум примопредаје). Ово је списак, како пише, досијеа „Дража”, бр. 65. Хедер Вилијамс (*Heather Williams*) наводи да је то Михаиловићев телеграм бр. 36 од 22. новембра 1941. износећи овакав његов садржај: „Учинио сам све и успео да зауствим овај братоубилачки рат објављен са друге стране”, Х. Вилијамс, *Падобранци...*, н. д, 91. О Србији под окупацијом видети: Станислав Краков, *Генерал Милан Недић, На оштрици ножа*, књига прва и *Препуна чаша чемера*, књига друга (Минхен: ИСКРА, 1968). Младен Стефановић, *Збор Димитрије Љотића 1935-1945* (Београд: Народна књига, 1984). Љубинка Шкодрић, *Министарство просвете и вера у Србији 1941-1944: Судбина институције под окупацијом* (Београд: Архив Србије, 2009). Бојан Б. Димиријевић, *Војска Недићеве Србије: Оружане снаге Српске владе 1941-1945* (Београд: Службени гласник, 2014). Љубинка Шкодрић, *Жена у окупираној Србији 1941-1944* (Београд: Архипелаг, 2020).

носа према генералу Милану Недићу који је био на челу владе под окупационом управом коју су контролисали Немци.

Британски министар иностраних послова Антони Идн (*Anthony Eden*) писао је југословенској влади, 28. новембра 1941, о прекиду борби генерала Михаиловића са партизанима. Поред тога, Михаиловићу је доставио телеграм британске владе, 29. новембра 1941, у којем му се честита „на споразуму са партизанима“, и наговештава помоћ „заједничком фронту свих патриота“; Такође, 3. децембра 1941, упутио му је честитку што је, како пише, „повезао све напоре патриота“.<sup>34</sup> Ових неколико депеша указују на британска настојања да се створи заједнички фронт отпора окупацији. Међутим, покушаји Била Хадсона да, у јесен 1941, уједини отпор и двојицу вођа у Југославији – Јосипа Броза Тита и пуковника Драгољуба Дражу Михаиловића, нису дали резултате. Наиме, они се нису издигли изнад ривалства, унутрашњег супарништва и борбе за власт, већ су још крајем 1941. кренули у отворени сукоб. Хадсон је, како је време показало, био једини британски обавештајац који је успео да се сретне са Титом и Михаиловићем.

Југословенска влада је, након вести које су стизале о устаничкој акцији у земљи, упућивала мисије у Југославију. Мисија у којој су, новембра 1941, били Станислав Рапотец и Лука Балетић,<sup>35</sup> носила је новац за генерала Љуба Новаковића, на што указује обавештење штаба Врховне команде упућено Министарству војске, 7. децембра 1941: „Да је ђенералу Љубу Новаковићу послато са п. пуковником Балетићем 300 долара у злату и 3.755.000 тл. лира, те да се ови подаци оставе у досијеу 'Веза са земљом'“.<sup>36</sup> Намера је била да се Новаковић инаугурише на чело покрета отпора у окупираној земљи.<sup>37</sup> Међутим, ову мисију су пресрели Италијани, па није успела да стигне у Југославију. На то указује обраћа-

<sup>34</sup> Војни архив, ЕВ, к. 173, ф. 8, рег. бр. 1. Пред. Владе, В.К., 15. децембра 1941. Живан Кнежевић је 15. јануара примио дужност шефа Војног кабинета од бригадног генерала Велимира Раносовића. Ово је списак, како пише, досијеа „Дража“, бр. 69, 70. и 77.

<sup>35</sup> Лука (Јован) Балетић, 1902. село Броћанац код Никшића – Јасеновац 1945. године. Од 1940. потпуковник Војске Краљевине Југославије и четнички командант. Након доласка у Југославију 1943. обављао дужност начелника у штабу Врховне команде. Повлачио се са Павлом Ђуришићем на запад и страдао у Јасеновцу; Војни архив, Персонални досијеи официра Војске Краљевине Југославије.

<sup>36</sup> Војни архив, ЕВ, к. 174, рег. бр. 2/2, Строго поверљиви деловодни протокол Министарства војске за 1941. бр. 22 од 10. новембра 1941. У деловодном протоколу је и напомена да је овај документ архивиран у досијеу „Веза са земљом“. Из Каира Стр. Об. Бр. 32. Захтев да се то архивира у досијеу „Веза са земљом“.

<sup>37</sup> Milan Terzić, „Još nešto o misijama Stanislava Rapoteca u Jugoslaviji 1941-1942“, *Jugoslovenski istorijski časopis*, бр. 1-2 (2001), 119. У даљем тексту: М. Terzić, *Još nešto o misijama Stanislava Rapoteca...*, n.d.

ње штаба Врховне команде (Стр. Пов. бр. 117 од 19. децембра 1941) Министарству војске: „Извештава, да се потпуковник Балетић и поручник Рапотец, који су били сумареном<sup>38</sup> у земљу вратили. Молим да се пребаце што пре”.<sup>39</sup> Дакле, после комбиноване југословенско-британске мисије (Остојић, Лалатовић, Драгићевић и Хадсон), ова мисија је носила новац за генерала Новаковића. С тим у вези, отворила су се одређена питања. Да ли је то био став југословенских војних структура у Каиру? Шта је о томе знао генерал Симовић који је био председник владе и налазио се у Лондону? Указује ли то на могућност инаугурације генерала Новаковића на чело покрета отпора? „Игра” ли се на генерала (Новаковић), а не на пуковника (Михаиловић)?<sup>40</sup> Појединости из архиве Војног кабинета председника југословенске владе указују и на планове: „Љуби Новаковићу и Дражи да се сједине” (подвукао М. Т.).<sup>41</sup>

За Британце су чињенице о постојању покрета отпора биле знак да је потребно сондирати стање на терену и распиривати акције у погодном тренутку. До краја децембра 1941. године Британци су планирали да шаљу мисије у Југославију. У Војном кабинету југословенске владе, 20. децембра 1941, евидентирано је: „Каиро (Мастерсон – *Masterson Tom*) моли ђен. Симовића да нареди ђен. Илићу да се екипе пошаљу авионима у земљу јер се ђен. Илић не слаже”. Сутрадан, 21. децембра: „Симовић наређује Илићу и ђенералу Димитријевићу<sup>42</sup> да се ставе екипе на расположење за везу са Дражом”. Затим је Симовић, 28. децембра, тражио од генерала Боре Мирковића<sup>43</sup> „да нађе добровољце”, а 2. јануара 1942. следи белешка: „Мастерсон о екипама за слање”.<sup>44</sup> Простор западне Србије, коју су у јесен држали под контролом партизани и четници, а затим су почели

<sup>38</sup> Подморница, на енглеском језику: *submarine*.

<sup>39</sup> Војни архив, ЕВ, к. 174, рег.бр. 2/2, Дел. протокол Мин. војске, пов. бр. 57 од 19. новембра 1941.

<sup>40</sup> Milan Terzić, *Kult generala Dragoljuba Draže Mihailovića*, Srbija (Jugoslavija) 1945-2005: pokreti ideologije, praksa (Beograd: Institut za savremenu istoriju 2006), 93-107.

<sup>41</sup> Војни архив, ЕВ, к. 173, ф. 8, рег. бр. 1. Пред. Владе, В.К. од 15. децембра 1941., Досије „Дража”, бр. 54: „3..XI бр. 25 и 26 (Каиро)”.

<sup>42</sup> Илија Димитријевић, 1881. Крагујевац – 1941. Генерал Војске Краљевине Југославије. Тешко рањен у Првом светском рату. Миле Бјелајац (*Generali...*, n. d, 242) пише да се утопио у грчким водама 1941. године. У фондовима емигрантске владе он се, сем на овом месту, не помиње. Поставља се питање, ако је страдао у Грчкој, да ли је његово име грешком уписано?

<sup>43</sup> Боровоје Мирковић, 1889. Ваљево – Лондон 1969. Генерал Војске Краљевине Југославије. Организатор и учесник пуча од 27. марта 1941. Пензионисан током „каирске афере” 16. фебруара 1942. и остао у емиграцији. Био почасни генерал у војсци Велике Британије; М. Вјелаяс, *Generali...*, n. d, 219.

<sup>44</sup> Војни архив, ЕВ, к. 173, ф. 8, рег. бр. 1. Пред. Владе, В.К., 15. децембра 1941. Досијеа „Дража”, бр. 88, 89, 90 и 92.

да се међусобно разрачунавају, био је пацификован заједничком акцијом Немаца и њихових сарадника. Дража Михајловић је, поруком од 2. децембра 1941. (бр. 39), известио да је избегао заробљавање.<sup>45</sup> Услед војних операција, успостављена радио-веза са Дражом Михајловићем је прекинута, на што указује и податак евидентиран 11. децембра 1941. у Војном кабинету председника владе: „Веза са Дражом не постоји већ осам дана”.<sup>46</sup>

Немачко војничко овладавање простором западне Србије имало је за последицу повлачење партизана према Црној Гори и Херцеговини. Снаге Драже Михаиловића су делом распуштене, део легализован у оквиру Недићевог апарата, а Михаиловић се 1942. пребацио у Санџак, а затим у северну Црну Гору (село Липово код Колашина), где ће боравити све до средине маја 1943. године.<sup>47</sup>

Партизанско-четнички односи нашли су се и у фокусу југословенско-британско-совјетске преписке крајем 1941, око договора за координацију акције у Југославији.<sup>48</sup> И Совјетски Савез, који је стајао иза партизанског покрета, настојао је да сондира стање у Југославији. На то указују покушаји успостављања веза између СССР-а и Југословенске војске у отаџбини. Реч је о неуспелом покушају мисије В. Зарубина (август–септембар 1941) која је требало да преко Турске дође у Југославију.<sup>49</sup> Подаци указују и на сусрете и разговоре Јована Ђоновића са совјетским представницима (агент Николајев) у Турској (Цариград) о слању људи у Југославију.<sup>50</sup> Све говори да су вести биле контрадикторне око тога „ко је ко” у Југославији.<sup>51</sup> Једно је сигурно, покрет отпора у Југославији био је самоникао; нису га припремили ни југословенска избегла влада ни Британци.<sup>52</sup>

<sup>45</sup> Х. Вилијамс, *Падобранци...*, н. д, 92.

<sup>46</sup> Војни архив, ЕВ, к. 173, ф. 8, рег. бр. 1. Пред.Владе, В.К., 15. децембра 1941., Досијеа „Дража”, бр. 87.

<sup>47</sup> Михаиловић је једино, неко време током марта 1943, боравио у Калиновику и вратио се 20. априла 1943. Липово је напустио 12. маја 1943, након немачког хапшења Павла Ђуришића, прешао преко Лима и вратио се на Равну гору; В. Petranović, *Srbija...*, п. д., 577.

<sup>48</sup> Бранко Чубриловић, *Записи из туђине* (Сарајево: Државна штампарија, 1946), 52-72; Ј. Марјановић, *Дража...*, п. д, 110-114; К. Николић, *Историја...*, књ. 1, 24-33.

<sup>49</sup> Алексеј Тимофејев, „Покушаји успостављања односа представника СССР и покрета Драже Михаиловића 1941-1942,” *Архив*, бр. 1-2 (2009), 106-119.

<sup>50</sup> Јован Ђоновић је рачунао на пезионисаног ваздух. пук. Душана Радовића и на бившег заповедника српских четника у Македонији у време рата са Турцима, Василија Трбића; Х. Вилијамс, *Падобранци...*, н. д, 68-69.

<sup>51</sup> V. Đuretić, *Saveznici*, п. д, књ. 1, 57.

<sup>52</sup> В. Petranović, *Srbija...*, п. д, стр. 169; Б. Петрановић, *Стратегија...*, н. д, 87.

Повезивањем са југословенском владом, Михаиловић је обезбедио легитимност акције, поготово од тренутка када га је генерал Душан Симовић промовисао за команданта свих оружаних снага у земљи, а у складу са схватањем да део војске није капитулирао, позивао је на извршавање војне обавезе према војним законима у рату, под заклетвом која се полагала „Краљу и Отаџбини”.<sup>53</sup> Душан Симовић је сматрао да ће Михаиловићевим произвођењем у генерала изгледати да је априлску капитулацију прихватио само један део војске, а да је други део продужио борбу. Тако је од савезника за Михаиловића тражена она заштита коју међународно право предвиђа за акцију редовне војске.<sup>54</sup> Симовић је, 7. децембра 1941, унапредио Дражу Михаиловића у чин бригадног генерала, сутрадан послао честитку, што је истог дана објављено на радију.<sup>55</sup> Међутим, могло би се рећи да је Михаиловићева појава „убрзала Симовићев пад”, јер је био „нова звијезда у политичком успону”, војник који се појавио на бојном пољу, који је имао пуну политичку и пропагандну подршку западних савезника. Такође, Симовић више није био потребан млађим официрима у каирском пучу, јер је Михаиловић био занимљивији симбол и фокус окупљања.<sup>56</sup>

Британци су били заинтересовани за отпор у Југославији, али су их замарали сукоби у југословенској влади. Лоше односе у влади Милан Грол записује у дневнику 2. октобра, 18. новембра и 24. децембра 1941: „Фашизам, и то без идеје, и у цокулама... Нигде мере ни у чему, а у томе је политика... Симовић више не влада собом. Он сматра садањи положај као нешто његово. Ето шта је касарна у политици.”<sup>57</sup>

Било је и других настојања појединаца у специјалним мисијама да успоставе везе са југословенском краљевском владом и са покретима и појединцима. Реч је о неколико мисија: Станислава Рапотеца у августу, Милоша Секулића у септембру, породице Бајлони у октобру и Винка Врхунеца у новембру 1941. године.

Извештаји југословенског генералног конзула Хаџи-Ђорђевића из Цариграда, током августа 1941, указују на долазак Станислава Рапотеца који је донео вести из окупиране земље.<sup>58</sup> Међутим, Рапо-

<sup>53</sup> B. Petranović, *Srbija...* n. d. 174; Исто: Б. Петрановић, *Стратегија...*, н.д, 114-117.

<sup>54</sup> *Слободан Јовановић у емиграцији: разговори и записи* (Београд: Службени лист СРЈ, 1993), 169-178. У даљем тексту: *Слободан Јовановић у емиграцији...*, н. д.

<sup>55</sup> Војни архив, ЕВ, к. 173, ф. 8, рег. бр. 1. Пред.Владе, В.К, 15. децембра 1941, Досијеа „Дража”, бр. 82 и 83.

<sup>56</sup> J. Tomašević, *Četnici...*, n. d. 242-244.

<sup>57</sup> M. Grol, n. d., 33, 58 и 76.

<sup>58</sup> Станислав Рапотец. Словенац рођен 1913. у Трсту – Аустралија 1997. Завршио економске науке у Загребу и пред Други светски рат радио у Државној хипотекарној банци у Сплиту. Након рата остао у емиграцији, живео у Аустралији и бавио се сликарством. АЈ, грађа преузета из архива СМПП-а, Мин. иностраних послова, фасцикла В,

тецу је успело да се, у новој мисији, јануара 1942, искрца на острво Мљет и стигне у Југославију.<sup>59</sup> Касније су се на рачун Рапотеца појавиле оптужбе за кога ради и чије је агент, на што указује обимна преписка.<sup>60</sup> Али, једно је сигурно: на овом питању се сагледава британски ауторитет над југословенском владом у настојању да се контролишу све њене везе и контакти.

Рапотец је приликом изласка из Југославије и доласка у Турску, 1941. године, указао на постојање организације у Словенији на чијем је челу Винко Врхунец.<sup>61</sup> Податке о Врхунчевом доласку у Швајцарску, децембра 1941, доставио је из Берна југословенски дипломатски представник Јуришић.<sup>62</sup> Врхунец је затим доспео у италијански затвор, али се након италијанске капитулације, септембра 1943, докопао слободе и приступио партизанском покрету.<sup>63</sup> Све указује на то да је ранија делатност Врхунца имала везе са мисијом Станислава Рапотеца и да је реч о могућности покретања отпора у западним деловима и повезивању са југословенском владом каналима преко неутралне Швајцарске.

---

Стр. Пов. бр. 387; *Исто*: В. Krizman, *Jugoslovenske...*, n. d, 180-181, док. бр. 61. Ове податке користи и Stevan K. Pavlović, „Misiје Stanislava Rapoteca 1941-1942”, *Jugoslovenski istorijski časopis*, бр. 2 (1997). У даљем тексту: S. K. Pavlović, n.d. АЈ, грађа преузета из архива СМПП-а, Председништво владе, фас. 1. S. K. Pavlović, n.d, 101-132. Прерађена и допуњена верзија трећег поглавља књиге: Stevan K. Pavlowitch, *Unconventional Perceptions of Yugoslavia, 1940-1945* (New York: Columbia University Press, 1985), према преводу Dejana B. Đokića. M. Terzić, *Još nešto o misijama Stanislava Rapoteca...*, n. d., 118.

<sup>59</sup> *Исто*, 121. (Војни архив, ЕВ, к. 29Ф, рег. бр. 43/3; *Исто*: ЕВ, к. 169, рег. бр. 3/2, препис документа).

<sup>60</sup> Војни архив, ЕВ, к. 179, рег. бр. 4/1, Д. В. К. бр. 59; *Исто*: ЕВ, к. 175, рег. бр. 2/5; *Исто*: *Zbornik NOR*, n.d. том XIV, књ. 1, 838. Војни архив, ЕВ, к. 175, рег. бр. 8/4, бр. 46; У Пред. владе заведено Д. В. К. бр. 109 (превод са енглеског). Војни архив, ЕВ, к. 174, рег. бр. 34/1, Деловодни протокол председништва владе, Војни Кабинет, Стр. Пов. за 1942.

<sup>61</sup> АЈ, грађа преузета из архива СМПП-а, МИП, фас. 5; *Исто*: В. Krizman, *Jugoslovenske...*, n. d, 180-181, док. бр. 61. Војни архив, ЕВ, к. 163, рег. бр. 17/4-10; Винко Врхунец, 1895 - 1981. Правник и пред рат директор рудника у Трбовљу.

<sup>62</sup> АЈ, 103-42-213, Пов. бр. 1202; *Исто*: Војни архив, ЕВ, к. 29ф, рег. бр. 26/1; *Исто*: В. Krizman, *Jugoslovenske...*, n. d, 250, док. бр. 110; *Исто*: Ljubo Boban, *Hrvatska u diplomatskim izveštajima izbjegličke vlade 1941-1943*, (Zagreb: Globus, 1988), књ. 1, 58. АЈ, 103-170-600, Стр. Пов. бр. 69. Врхунчев долазак у Швајцарску евидентира Коста Павловић у дневнику: „Уторак, 28. април 1942...Према извештајима који је Врхунец успео да достави Чоку, у Словенији следеће стање. У немачкој Словенији нема уопште политичког живота. Немци су из ње одвели интелектуалце и сав средњи staleж. У италијанском делу постоје свега две политичке групације: ‘Ослободилна фронта’ и ‘Национална групација’, а у fronti преовлађују комунисти.” Пише још и: „Врхунец је баш хтео да дође у Лондон као делегат свих ових група. Крек ово није смео дозволити, јер би можда Врхунец ушао у Владу на уштрб Крека. И тако је ова прилика пропуштена”; К. Павловић, n. d, 122-123.

<sup>63</sup> Branko Petranović, *Jugoslovenske vlade u izbeglištvu 1943-1945* (Zagreb: Arhiv Jugoslavije, 1981), 390, док. бр.276. У даљем тексту: В. Petranović, *Jugoslovenske...*, n. d.

Шифру везе Драже Михаиловића са југословенском владом изнела је из земље и породица Бајлони, која је октобра 1941, преко Швајцарске, стигла у неутралну Португалију, о чему је извештавао југословенски посланик Којић из Лисабона, почетком новембра.<sup>64</sup> Гордана Бајлони је касније пала у немилост и оптужена је за „везе” са Немцима током боравка у Београду. Остала је у Лисабону јер јој Британци нису дозволили долазак у Лондон.

У историографији се наглашавала повезаност мисија породице Бајлони и Милоша Секулића. и Указивано је на Секулићеве вести о злочинима, које су садржане у меморандуму Српске православне цркве, као и последице које су из свега проистекле.<sup>65</sup> Југословенски конзул Хаџи-Ђорђевић је, септембра 1941, известио Душана Симића о доласку Милоша Секулића и о вестима које је донео.<sup>66</sup> Касније је Секулићева мисија, носећи извештај и шифру везе, ушла у процеп политичких оптужби,<sup>67</sup> на што указује преписка генерала Михаиловића и југословенске владе.

Подаци указују да прво излазе мисије из Југославије у другој половини 1941. чији је циљ повезивање покрета у земљи са југословенском владом и доношење шифре за радио-везе са Михаиловићом.

---

<sup>64</sup> Milan Terzić, „Misija Porodice Bajloni 1941“, *Istorija XX veka*, бр. 2 (2000), 60-61. У даљем тексту: М. Terzić, „Misija porodice Bajloni“, n. d, (АЈ, 103-170-600, Пов. Бр. 615; Војни архив, ЕВ, к. 24, рег. бр. 8/2).

Misija porodice Bajloni, n. d, Војни архив, ЕВ, к. 29ф, фасцикла 1, стр. Пов. Бр. 647; Исто: ЕВ, к. 174, ф. 2, рег. бр. 2. Исто: В. Krizman, *Jugoslovenske..* n. d, 242, док. бр. 101. 64 М. Terzić, „Misija porodice Bajloni“, n. d, (Војни архив, Ча, к. 20, рег. бр. 1/13).

<sup>65</sup> J. Marjanović, *Ustanak..*, n. d, 185; J. Marjanović, *Draž..*, n.d, 172. J. Tomašević, *Četnici..*, n. d, 130-131 и 240-241; В. Krizman, *Jugoslovenske..*, n.d, 25-30. В. Petranović, *Srbija..*, n.d, 458-459. J. Tomašević, *Četnici..*, n. d, 240-241; V. Đuretić, *Vlada...n. d*, стр. 171-232; Mirjana Stefanovski, *Srpska politička emigracija o preuređenju Jugoslavije 1941-1943* (Београд: Народна knjiga, 1988), 144-152; В. Petranović, *Srbija..*, n.d, 458-459 и 510.

<sup>66</sup> Војни архив, ЕВ, к. 29Ф, рег. бр. 19/1, Стр. Пов. Бр. 488. Исто: АЈ, ЕВ, грађа преузета из архива СМПП-а, Министарство иностраних послова, фасцикла V. У МПП-у заведено ПОВ. Бр. 6734 од 30. септембра 1941. Исто: В. Krizman, *Jugoslovenske..* n. d, 208-209, док. бр. 80. И Коста Павловић у дневнику записује долазак Милоша Секулића: „Понедељак, 10. новембар 1941. Из Београда је стигао овамо преко Бугарске, Турске, Сирије, Египта и Нигерије и Португала др Милош Секулић. Он је успео да побегне са фалсификованим пасошем; напустио је Београд 25. септембра... Милош Секулић по свему видим да је дошао као делегат Драже Михаиловића и Српске православне цркве”; К. Павловић, н.д, 51-52.

<sup>67</sup> Војни архив, ЕВ, к. 165а, рег. бр. 7/3, Д.В.К.Бр. 143. Исто: *Zbornik NOR*, n.d, том XIV, књ. 1, 843. На ове сукобе Секулића са владиним круговима, на основу Јовановићевог обраћања министру Гавриловићу, где говори о Секулићевом „лову у мутном” указује и В. Petranović, *Srbija..*, n. d, 376. *Ратни дневник Лазара Тркље: 1941-1945: уткопана истина* (Београд: Службени гласник, 2020), 55. У даљем тексту: *Ратни дневник Лазара Тркље..*, н.д.

Боравак избеглог дела војске и министра војног у Египту (Каиру), организовање сакупљања вести у Турској,<sup>68</sup> као и британско утврђивање Малте и неутрална Швајцарска, били су ратно окружење најближе Југославији. Ову делатност рекапитулирао је, крајем 1941, мајор Павле В. Новаковић, који је радио на успостављању веза са земљом,<sup>69</sup> пишући шефу пропагандне секције: „Ни после осам месеци постојања у иностранству није још успостављена ма којим путем *сигурна веза са земљом* (подвукао М. Т.)”, додајући да није било људи „високог патриотског осећања” који су дошли из земље „по својој иницијативи”, не би се знало колико се зна о ситуацији у Југославији. По њему, пропуштена је прилика када је Црна Гора била слободна (мисли се на 13-јулски устанак – примедба М. Т.) и када су се могли у земљу убацити падобранци, додајући: „Судбина мајора Остојића изгледа још неизвесна, а неуспео покушај убацивања екипе потпуковника Балетића открива све узроке и недостатке досадашњег рада на тој толико важној акцији”.<sup>70</sup> Новаковић говори и о могућим легалним везама за упућивање људи са исправним путним исправама, начину успостављања веза, контроли и руковођењу тих послова. Када је реч о техничким везама, Новаковић предлаже: „а) Послати што више радио станица у земљу, и то две врсте: веће за спољну, а мање за унутрашњу везу; б) Набавити две веће радио станице, и то: једну за обавештајно одељење Врховне команде, а једну за обавештајни центар у Цариграду. Сарадња са Енглезима: Целокупном службом везе са земљом треба да управља и руководи наша Врховна команда преко

<sup>68</sup> Milan Ristiović, „Sukobi obaveštajnih grupa jugoslovenske izbegličke vlade u Turskoj 1941-1943. godine”, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 2 (1984). У даљем тексту: М. Ristiović, *Sukobi obaveštajnih grupa jugoslovenske izbegličke vlade u Turskoj...*, n.d. Milan Ristiović, *Turska osmatračnica jugoslovensko-turski odnosi u Drugom svetskom ratu i njihov balkanski kontekst* (Београд: Ћигоја: Удружење за друштвену историју, 2013). У даљем тексту: М. Ristiović, *Turska osmatračnica...*, n. d. Војвода Василије Трбић, *Мемоари*, књ. II, (Београд: ГИП „Култура”, 1996). Милан Терзић, „1941. у југословенским војним извештајима из Каира”, у: *Срби и рат у Југославији 1941*, уредник Драган Алексић (Београд: Институт за новију историју Србије, 2014). Делатност Михаила Константиновића; АЈ, 103-157-571. У влади Пов. бр. 2005 од 21. јуна 1943.

<sup>69</sup> Павле (Вуле) Новаковић, 1902. Село Мрке (Пипери) код Подгорице - ? Бене-ралштабни мајор Војске Краљевине Југославије од 1938.године; Војни архив, Персонални досијеи официра Војске Краљевине Југославије.

<sup>70</sup> „Богдановић и Николић, сем тога изјављују да су донели још пре три месеца немачке путне исправе са којима се сигурно може ући у Србију” и да по том питању ништа није урађено. Као илегални начин деловања предлагао је употребу подморнице и авиона. Сматрао је да би у Обавештајном одељењу Врховне команде требало формирати одсек за везу са земљом који би руководио целом службом, а у Цариграду обавештајни центар под видом особља конзулата. Истицао је да се помоћ (новац, оружје, муниција, храна) може слати једино авионима; Војни архив, ЕВ, к. 29Б, рег. бр. 1/1, неоверен препис документа.

одсека за везу са земљом. У том случају Енглези би имали само техничку и саветодавну улогу”. Такође, предложио је да југословенска база буде на Малти, јер би се тако скратио пут до земље, и да се тамо успостави засебна југословенска радио-станица.<sup>71</sup>

Југословенска краљевска влада је, у јесен 1941, подржала покрет Драже Михаиловића, додељујући му генералско (бригадно) унапређење, децембра 1941. године. У наредном периоду ова веза је ојачана његовим министарским постављењем и добијањем других генералских чинова (дивизијски и армијски), као и постављањем на чело штаба Врховне команде који је пресељен у земљу. Тиме је учвршћена судбинска везаност југословенске владе и генерала Михаиловића.

## ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Bjelajac, Mile. *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2004.

Boban, Ljubo. *Hrvatska u diplomatskim izveštajima izbjegličke vlade 1941–1943*. Zagreb: Globus, 1988.

Чубриловић, Бранко. *Записи из туђине*. Сарајево: Државна штампарија, 1946.

Димиријевић Б, Бојан. *Војска Недићеве Србије: Оружане снаге Српске владе 1941–1945*. Београд: Службени гласник, 2014.

Дража Михаиловић *Рат и Мир Ђенерала: изабрани ратни списи*, приредили Милан Весовић, Коста Николић, Бојан Б. Димитријевић, Београд: Српска реч, 1998.

Đilas, Milovan. *Revolucionarni rat*. Beograd: Književne novine, 1990.

Ђелевић, Јакша *Из првих дана, Књига о Дражи*, уредио Радоје Кнежевић, Виндзор: Српска народна одбрана, 1956.

Đuretić, Veselin. *Vlada na bespuću*. Beograd: Narodna knjiga, 1983.

Đuretić, Veselin. *Saveznici i jugoslovenska ratna drama 1941–1945*. Beograd: SANU, 1985.

*Zbornik dokumenata i podataka o NOB-u*, том XIV, Beograd: Vojnoistorijski Institut, 1981.

F. V. Dikin, *Bojovna planina*. Beograd: Nolit, 1973.

Grol, Milan. *Londonski dnevnik: 1941–1945*. Beograd: Filip Višnjić, 1990.

Илић, С. Богољуб. *Мемоари армијског генерала 1898–1942*. приредио Миле Бјелајац, Београд: Српска књижевна задруга, 1995.

Jelić-Butić, Fikreta. *Ustaše i Nezavisna država Hrvatska 1941–1945*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1978.

Jelić-Butić, Fikreta. *Četnici u Hrvatskoj 1941–1945*. Zagreb: Globus, 1986.

Jevtović, Miroljub. *Šta kaže radio-London*. Beograd: A-Š Delo, 1989.

---

<sup>71</sup> Војни архив, ЕВ, к. 29Б, рег. бр. 1/1, неоверен препис документа.

Kazimirović, Vasa. *NDH u svetlu nemačkih dokumenata i dnevnika Gleza fon Horstenau 1941–1944*. Beograd: Nova knjiga/Narodna knjiga, 1987.

Kosanović, Sava. *Jugoslavija bila je osuđena na smrt. Smisao Moskovskog sporazuma*. Zagreb: Globus, 1984.

Краков, Станислав. *Генерал Милан Недић, На оштрици ножа*. књига прва и *Препуна чаша чемера*. књига друга, Минхен: ИСКРА, 1968.

Krizman, Bogdan. *Ante Pavelić i ustaše*. Zagreb: Globus 1978.

Krizman, Bogdan. *Pavelić između Hitlera i Musolinija*. Zagreb: Globus, 1980.

Krizman, Bogdan. *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1941–1943, dokumenti*, Zagreb: Globus, Beograd: Arhiv Jugoslavije, 1981.

Lukač, Dušan. *Treći Rajh i zemlje jugoistočne Evrope, treći deo 1941–1945*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1987.

Marjanović, Jovan. *Ustanak i Narodno-oslobodilački pokret u Srbiji 1941*. Beograd: Institut društvenih nauka, 1963.

Marjanović, Jovan. *Draž Mihailović između Britanaca i Nemaca*. Beograd: Narodna knjiga, 1979.

Milošević, Slobodan. *Izbeglice i preseljeni na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941–1945*. Beograd: Narodna knjiga i Institut za savremenu istoriju, 1985.

Pavlowitch, K. Stevan. *Unconventional Perceptions of Yugoslavia, 1940–1945*. New York: Columbia University Press, 1985.

Petranović, Branko. *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1992.

Петрановић, Бранко. *Стратегија Драже Михаиловића 1941–1945*. Београд: Центар за савремену историју југоисточне Европе, 2001.

Plenča, Dušan. *Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku Drugog svetskog rata*. Beograd: Institut društvenih nauka, 1962.

Popović, Nikola. *Ideologija fašizma u jeziku ustaške propagande*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1988.

*Ратни дневник Лазара Тркље: 1941–1945: откопана истина*. Београд: Службени гласник, 2020.

Ristović, Milan. „Sukobi obaveštajnih grupa jugoslovenske izbegličke vlade u Turskoj 1941–1943. godine”. *Vojnoistorijski glasnik*, br. 2 (1984).

Ristović, Milan. *Turska osmatračnica jugoslovensko-turski odnosi u Drugom svetskom ratu i njihov balkanski kontekst*. Beograd: Čigoja: Udruženje za društvenu istoriju, 2013.

Slijepčević, Đoko. *Jugoslavija uoči i za vreme Drugog svetskog rata*. Minhen: ISKRA, 1978.

*Слободан Јовановић у емиграцији: разговори и записи*. Београд: Службени лист СРЈ, 1993.

Стефановић, Младен. *Збор Димитрије Љотића 1935–1945*. Београд: Народна књига, 1984.

Stefanovski, Mirjana. *Srpska politička emigracija o preuređenju Jugoslavije 1941–1943*. Beograd: Narodna knjiga, 1988.

Шкодрић, Љубинка. *Министарство просвете и вера у Србији 1941–1944: Судбина институције под окупацијом*. Београд: Архив Србије, 2009.

Шкодрић, Љубинка. *Жена у окупираној Србији 1941–1944*. Београд: Архипелаг, 2020.

Terzić, Milan. „Misija Porodice Bajloni 1941”. *Istorija XX veka*, бр. 2(2000).

Terzić, Milan. „Još nešto o misijama Stanislava Rapoteca u Jugoslaviji 1941-1942”. *Jugoslovenski istorijski časopis*, бр. 1-2(2001).

Terzić, Milan. *Kult generala Dragoljuba Draže Mihailovića*, Srbija (Jugoslavija) 1945–2005: pokreti ideologije, praksa. Београд: Institut za savremenu istoriju, 2006.

Тomašević, Jozo. *Četnici u Drugom svetskom ratu 1941–1945*. Zagreb: SNL, 1979.

Вилијамс, Хедер. *Падобранци, патриоти и партизани: Управа за специјалне операције у Југославији 1941–1945*. Београд: Нолит, 2009.

Vlahović R., Staniša. *Zbornik dokumenata iz Britanske arhive. Anglo-jugoslovenski odnosi 1941–1947*. Birmingham: ISKRA, 1985.

Војвода Василије, Трбић. *Мемоари*, књ. II, Београд: ГИП „Култура”, 1996.

**Dr. Milan Terzić**, Principal Research Fellow

Archive of Yugoslavia

Belgrade, Republic of Serbia

E-mail: mvterzic@yahoo.com

## **„A VIEW FROM EXILE”: THE EVENTS IN YUGOSLAVIA IN THE FALL OF 1941 VIEWED BY THE YUGOSLAV ROYAL GOVERNMENT**

(Summary)

**A**fter the April Defeat in 1941 the Yugoslav Royal Government emigrated, but tried to keep up with the situation in the country by collecting information on the occupation conditions. It took position regarding the situation in the occupied Yugoslavia despite contradictory news. Following the news on the uprising action, the Government supported Draža Mihailović by promoting him to the higher rank of Brigadier General in December 1941. In the following period this relation was strengthened by appointing him as a minister and promoting him to the higher ranks of Division General and Army General. He was also appointed as the Head of the Supreme Command, which was brought back to the country. This has cemented the destiny relation between the Yugoslav Royal Government and General Mihailović.

KEY WORDS: Yugoslav Royal Government, refugee, war, occupation, uprising, information